

Geschiedeniswerkplaats 3^e editie, VWO 1
Hoofdstuk 4: De Romeinen

Introductie

1 Afbeelding

a *Bijvoorbeeld:* Ze vonden hem geweldig.

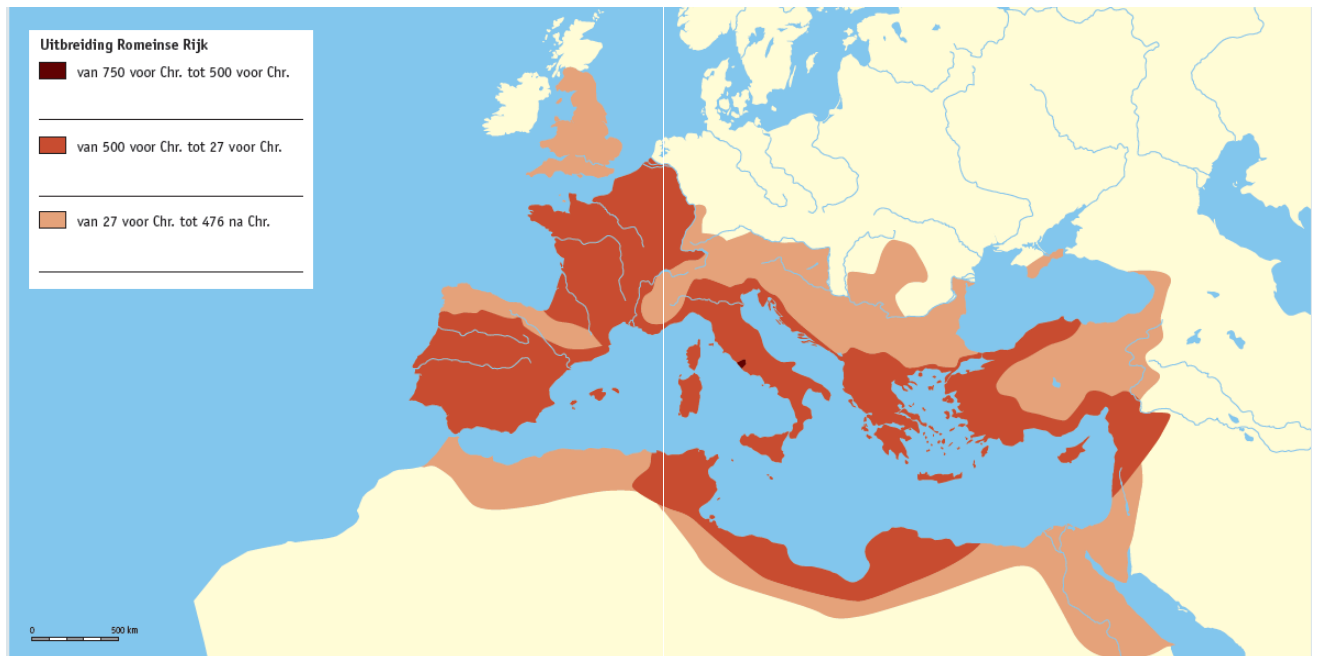
b *Bijvoorbeeld:* Hij was een strenge aanvoerder van een leger.

2 Tijdbalk

449

3 Kaart

a

b *Bijvoorbeeld:* Omdat ze alle landen rond de Middellandse Zee hadden veroverd.

c *Bijvoorbeeld:* België, Frankrijk, Spanje, Kroatië, Griekenland

4

Bijvoorbeeld: Waarom veroverden de Romeinen zoveel gebieden?

4.1 Van stad tot wereldrijk

1 Van koninkrijk naar republiek

- a Rome had tot 509 v.C. een koning. Daarna was het een staat zonder koning.
- b (*bijvoorbeeld*) een groep (de senaat, mannen uit de aanzienlijkste families) had de meeste macht.

2 Romeinse veroveringen

- a *Bijvoorbeeld*: helm, zwaard, schild, harnas
- b Ze hadden een goed georganiseerd en goed bewapend leger.
- c *Bijvoorbeeld*: Ze wilden buit.
- d *Bijvoorbeeld*: Ze kregen de meeste buit en werden beroemd.
- e een zege die zoveel moeite kost dat hij tot verzwakking leidt

3

- a 1 v.C.
- b *Bijvoorbeeld*: 'Vroeger' was het leven eenvoudig, met grazende ossen op de Palatijnheuvel. 'Nu' is Rome rijk, met een tempel en huizen van rijken op de heuvel.
- c *Bijvoorbeeld*: Rome had een groot gebied veroverd. ('De wereld die aan haar voeten ligt.')
- d *Bijvoorbeeld*: Hij was tevreden over de rijkdom in Rome.

4

- 1 feit
- 2 mening
- 3 mening
- 4 feit
- 5 feit
- 6 feit
- 7 feit

5 Oorlog met Carthago

- a *Bijvoorbeeld*: Die lieten ze bouwen op werven van Griekse steden in Zuid-Italië.
- b *Bijvoorbeeld*: De Romeinen hadden een grote vloot.

6

- a omstreeks 40 v.C.
- b *Bijvoorbeeld*: militaire en binnenlandse zaken, schatkist, provincies, bestuursambten, roem en triomftochten
- c *Bijvoorbeeld*: Ze werden steeds machtiger en inhaliger. Voor niets hadden ze nog achting of ontzag.
- d onrust en burgeroorlog

7 Het Romeinse wereldrijk

- a 1 imperium, rijk
- 2 Europa, Azië, Afrika
- b *Bijvoorbeeld*: om aan het werk te zetten (als dwangarbeider)

c *Bijvoorbeeld:* Deze gebieden werden Romeinse provincies bestuurd door Romeinse gouverneurs.

8

a *Bijvoorbeeld:* Op beide worden overwinnaars toegejuicht. Bij afbeelding 9 gaat het om oorlog, bij afbeelding 10 om sport.

b *Bijvoorbeeld:* Omdat mensen opkijken tegen helden en omdat ze dat graag willen laten zien.

9

a Vercingetorix geeft zijn wapens aan Caesar.

b 1 bron 4

2 bron 3

3 bron 4

4 bron 3

c A, B

10 Het Romeinse keizerrijk

a legeraanvoerders (generaals) met hun soldaten

b *Bijvoorbeeld:* De moordenaars hoopten dat de senaat zijn macht terugkreeg.

c *Bijvoorbeeld:* Octavianus kreeg alle macht in handen. De senaat had niets meer te vertellen.

d *Bijvoorbeeld:* Octavianus gebruikte als titel de naam Caesar, waarvan 'keizer' is afgeleid. Hij en zijn opvolgers worden daarom keizer genoemd.

11 Romeinse vrede

a Er was rust, orde en vrede.

b *Bijvoorbeeld:* Legioenen bewaakten de grenzen. Via verharde wegen konden ze snel worden verplaatst naar plaatsen waar gevaar dreigde.

c twee eeuwen

12 Eindopdracht

a *Bijvoorbeeld:* Ze hadden geen ervaring met zeeoorlogen.

b -

c *Bijvoorbeeld:* Ja, want de brug heeft geholpen bij de Romeinse veroveringen. Die veroveringen hebben grote gevolgen gehad voor de bewoners van de veroverde landen.

4.2 De Romeinse samenleving

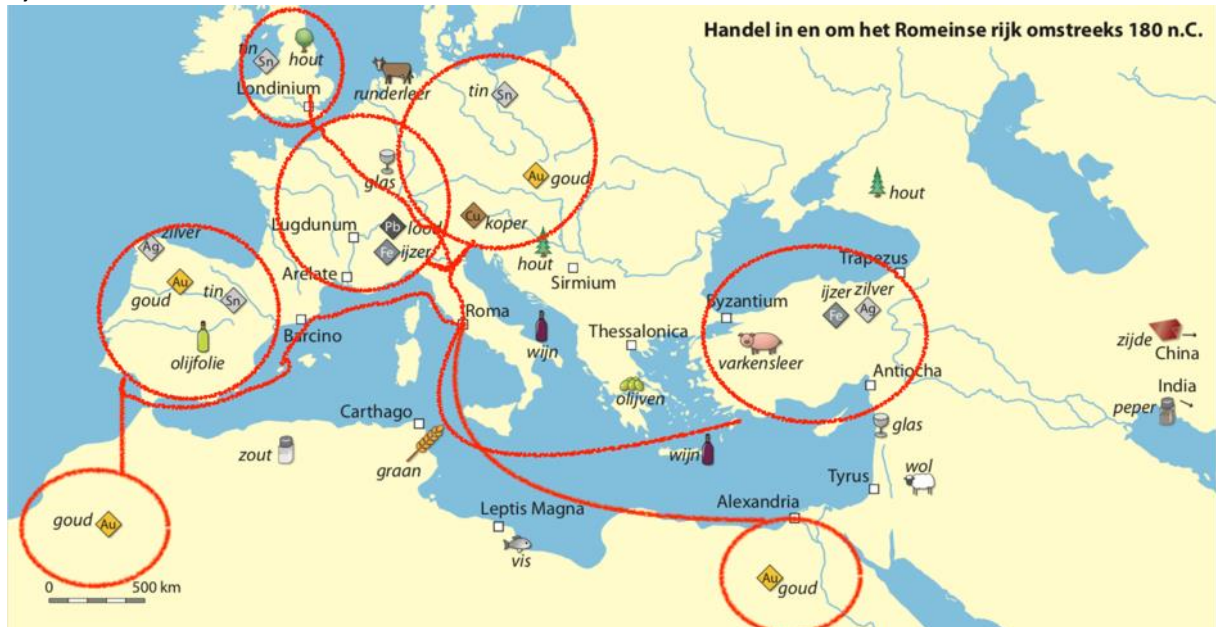
1 De economie van het rijk

a de pax Romana, de goede wegen en het Romeinse muntgeld

b *Bijvoorbeeld:* Egypte kon veel graan produceren voor Rome.

2

a, b

c

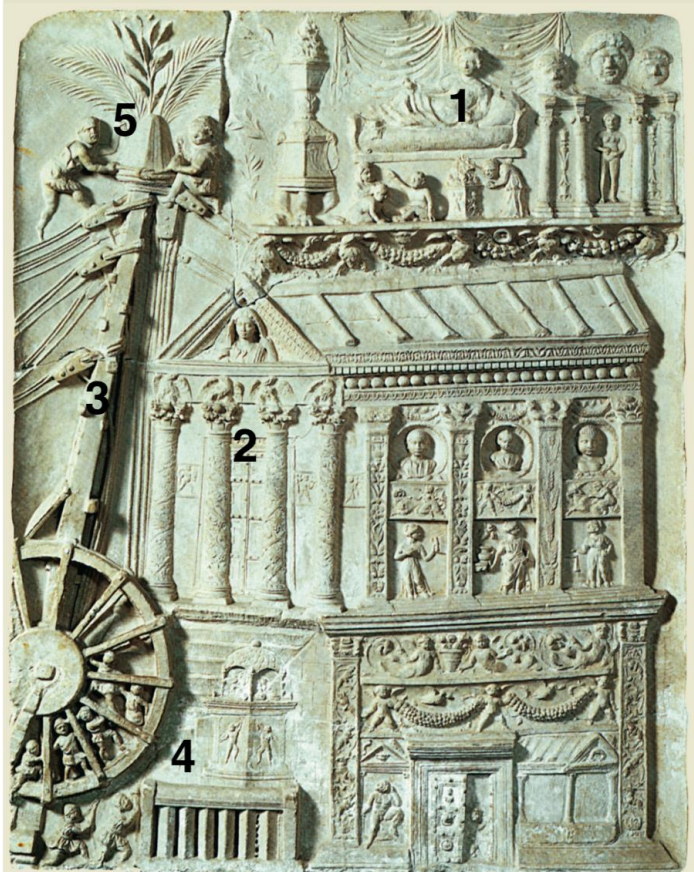
Algerije: zout	Kreta: wijn
China: zijde	Kroatië: hout
Cyprus: vis	Libië: vis
Engeland: hout	Nederland: koeien
Frankrijk: glas	Rusland: hout
Griekenland: olijven	Spanje: olijfolie
India: peper	Syrië: glas
Italië: wijn	Tunesië: graan
Jordanië: schapen	Turkije: varkens

3 Het leven in steden

a *Bijvoorbeeld:* Er was een kleine groep van rijken met prachtige woningen en een grote groep arme mensen met lemen hutjes.

b *Bijvoorbeeld:* Veel mensen hadden geen of weinig werk.

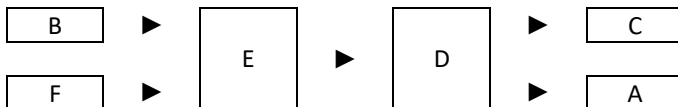
4

5 Het leven op het platteland

a *Bijvoorbeeld:* rijke mensen en arme arbeiders of slaven

b

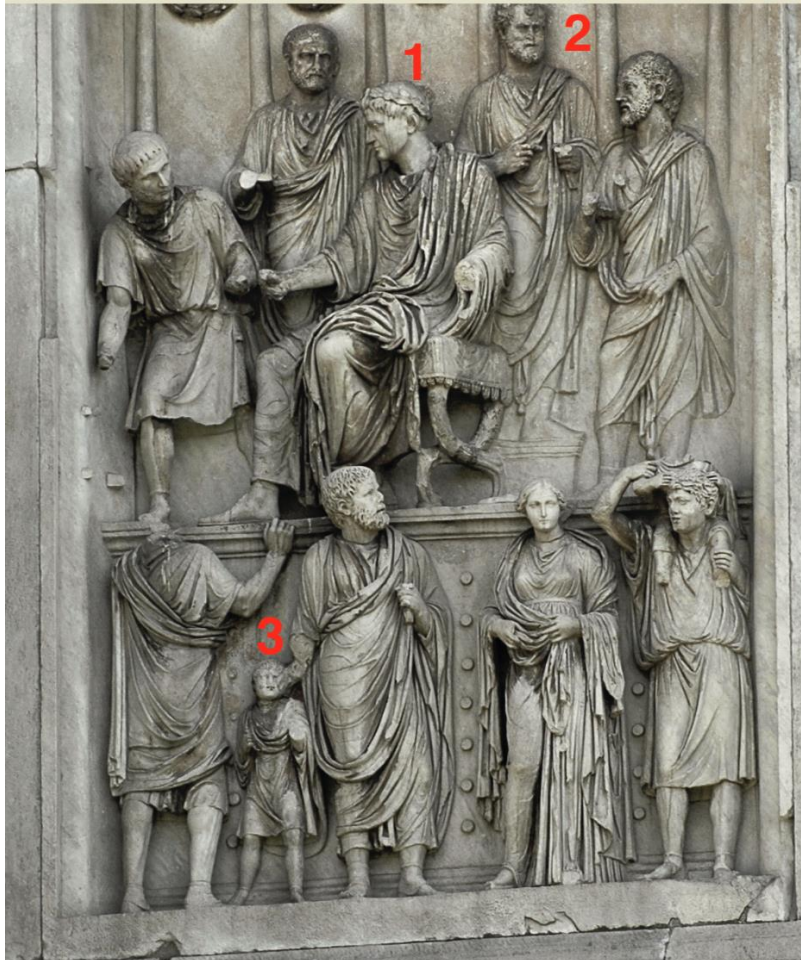
c *Bijvoorbeeld:* Ze werden heel arm en bezaten niets meer, behalve kinderen.

d boeren en slaven

6 Brood en spelen

a voor hun eigen populariteit en om het volk rustig te houden

b

c *Bijvoorbeeld:* Om te laten zien dat de keizer en senatoren goed zorgden voor het volk.

7 Veel slaven

a *Bijvoorbeeld:* Toen veroverden Romeinen veel gebieden waarbij ze krijgsgevangenen meenamen en als slaaf verkochten.

b leraar zijn en boekhouden

c werk in de landbouw, mijnen en steengroeven

8

a Ze zijn gedood.

b Opstandige slaven kregen geen steun van de vrije bevolking.

c *Bijvoorbeeld:* om anderen af te schrikken

9
a

b 1, 3, 4

10

a *Bijvoorbeeld:* Slavenhandelaren waren niet geliefd en stonden laag op de maatschappelijke ladder.

b *Bijvoorbeeld:* Er was slavernij.

c *Bijvoorbeeld:* rijk worden

11 **Eindopdracht**

C, D, E

4.3 De cultuur van het rijk

1 Veel culturen door elkaar

a *Bijvoorbeeld:* Er waren mensen met meerdere culturen, zoals mensen in Brittannië met godsdiensten uit Egypte en Perzië.

b *Bijvoorbeeld:* Ja, want in het hele Romeinse rijk werden basilieken gebouwd.

2

a

b *Bijvoorbeeld:* Cultuur is het denken en doen van een groep, bijvoorbeeld nadenken over wat je opschrijft.

3 De Romeinse godsdienst

a *Bijvoorbeeld:* Ze geloofden dat staatsgoden de staat beschermden.

b *Bijvoorbeeld:* Er zijn Egyptische dingen op te zien, zoals palmbomen, sfinxen en ibissen.

c *Bijvoorbeeld:* Ja. De afbeelding laat zien dat verering van een Egyptische godin in Italië was toegestaan.

d

	Grieken	Romeinen
oppergod	Zeus	Jupiter
zijn vrouw	Hera	Juno
god van de zee	Poseidon	Neptunus
god van de oorlog	Ares	Mars
godin van de liefde	Aphrodite	Venus

4 De Grieks-Romeinse cultuur

- a *Bijvoorbeeld:* Griekse beelden, schilderijen, gedichten, gebouwen (met zuilen), leraren, het Grieks
- b *Bijvoorbeeld:* Het is een Romeinse kopie van een Grieks beeld.
- c Klassiek betekent voortreffelijk en voorbeeldig. De antieke cultuur werd veel nagevolgd.
- d *Bijvoorbeeld:* Ja, want ze zien er rijk en ontwikkeld uit.

5

A, C, E

6

- a Korintisch
- b bogen en koepels
- c *Bijvoorbeeld:* Ze groeven tunnels, bouwden bruggen en zorgden voor een constant hoogteverschil voor de stroming van het water.

7

Grieks. Wat een mooie taal!	Grieks is belangrijk!	Ja, maar ook moeilijk.	Ik ben te laat. Jammer!
Gaf hij maar beter les.	Hoe leg ik dat uit in dit land?	Niet om door te komen.	Gelukkig weer een halve les gemist.

8 Romeinse wetten

- a *Bijvoorbeeld:* Romeinse burgers mochten niet zonder proces en bewijs worden veroordeeld. Ze mochten niet worden gemarteld.
- b andere onderdanen werden niet door wetten beschermd.
- c *Bijvoorbeeld:* Bij conflicten beslissingen nemen in overeenstemming met wetten. Bij misdaden straffen bepalen.
- d Beslissen of een verdachte schuldig was aan een misdaad.

9 Eindopdracht

- a het halfronde theater links
- b het amfiteater rechts
- c *Bijvoorbeeld:* Nederlanders bouwen stadions in ongeveer dezelfde vorm als Romeinse amfiteaters omdat dat een bruikbare vorm is.

4.4 De opkomst van het christendom

1 Joden in het rijk

a *Bijvoorbeeld:* Ze hoopten dat God een afstammeling van koning David zou sturen om hen van vreemde overheersing te bevrijden.

- b
- 1 indirect
  - 2 direct
  - 3 direct
  - 4 direct
  - 5 direct
  - 6 direct

2

a *Bijvoorbeeld:* Vreemdelingen die in Rome woonden verloren vanaf de tweede generatie hun binding met hun vaderland en gingen op in de samenleving van Rome.

b *Bijvoorbeeld:* Joden bleven leven volgens de regels van hun voorvaderen en bleven bij elkaar in hun wijken wonen.

c *Bijvoorbeeld:* Zij vonden het verkeerd dat joden zich bewust afsloten van andere mensen.

3 Het begin van het christendom

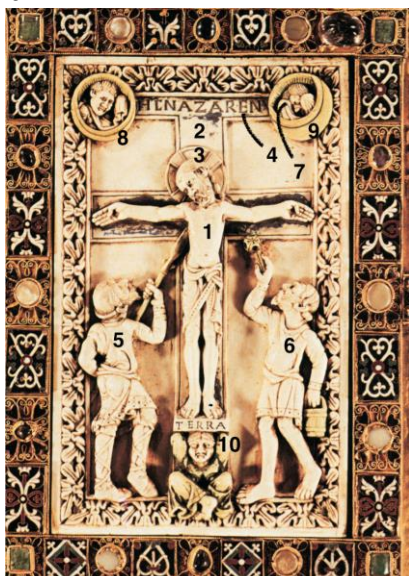
a dood, hemel, kruis, zonden, Messias, zoon, hemel

- b
- 1 63 v.C.
  - 2 30 n.C.
  - 3 66 n.C.
  - 4 135 n.C.

4

- a
- 1 onjuist
  - 2 onjuist
  - 3 onjuist
  - 4 juist

b

5 Een verboden godsdienst

a 1 B, C

2 A, D

b *Bijvoorbeeld:* Volgens hen was er maar één God.

c *Bijvoorbeeld:* Ze geloofden dat staatsgoden rampen veroorzaakten omdat christenen hen niet vereerden.

6

a *Bijvoorbeeld:* Omdat christenen haar bewonderden.

b A, B, D

7 Een nieuwe staatsgodsdienst

a 1 3e eeuw

2 313 n.C.

3 380 n.C.

b 1 organisatie, Rome

2 kerk

8

a B

b *Bijvoorbeeld:* Ze was christen toen ze omstreeks 325 n.C. in Rome stierf.

9

a A, D

b *Bijvoorbeeld:* Ja. Ze waren tegen de staatsgoden en presenteerden hun geloof als onbegrensd geloof voor alle mensen.

4.5 Romeinen en Germanen

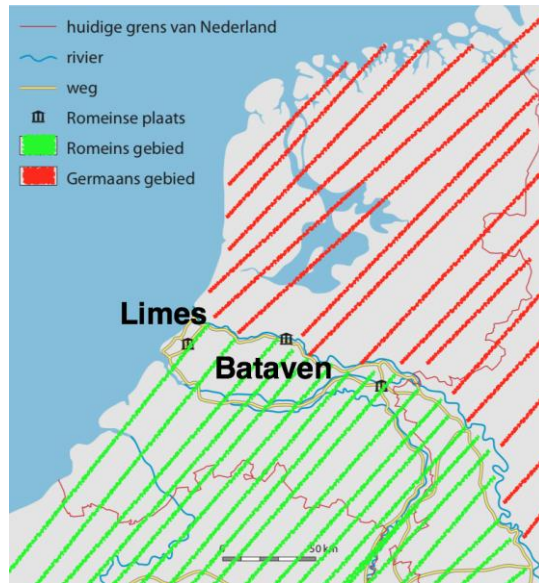
1 Romeinen in Nederland

a *Bijvoorbeeld:* Mensen (1) leven van landbouw in (2) (zelfvoorzienende) dorpen.

b

c

2 De Rijn als grens

a *Bijvoorbeeld:* de verovering van Zuid-Nederland

b *Bijvoorbeeld:* 1 Door Germanen lukte het niet om gebieden ten noorden van de Rijn te veroveren. 2 De Rijn was goed verdedigbaar.

c Bataven hielpen Romeinen de grens te verdedigen.

d *Bijvoorbeeld:* Ze hoefden geen belasting te betalen.

3 Romeinse invloed

a

- b** *Bijvoorbeeld:* steden, tempels, badhuizen, bruggen, wegen (landbouwbedrijven, geld)
c *Bijvoorbeeld:* De godin was in Romeinse stijl afgebeeld. De tekst is in het Latijn.

4

a

- b** *Bijvoorbeeld:* 1 De Kelten kopen er Romeinse huisraad. 2 De legerplaats was voor de verdediging tegen Germanen.

5

- a** *Bijvoorbeeld:* Een man giet wijn uit een vat in een kruik.
b *Bijvoorbeeld:* Er was wederzijdse culturele invloed tussen Romeinen, Germanen en Kelten. Niet alleen romanisering. De bronnen gaan over dingen die Romeinen overnamen van Kelten en Germanen: broek, vat en emmer.

6

- a** IMP, CAES, M, AUREL
b *Bijvoorbeeld:* Beide vermelden de afstand naar een plaats, de stenen paal in mijlen naar één plaats, de metalen paal naar meer plaatsen in kilometers.
c *Bijvoorbeeld:* Het bestuur was in de Romeinse tijd goed georganiseerd en dat is het nu ook.

7 De ondergang van Rome

- a** A, C, D
b Ze namen het christendom, Romaanse spreektaal en het Latijn (als schrijftaal) over.
c mille

8

- a** 1969
b *Bijvoorbeeld:* Nee, want er zijn alleen in het wit geklede (onschuldige) Romeinse vrouwen en kinderen en Rome is veel te mooi getekend in tegenstelling met de woeste Goten.

9 Eindopdracht

a *Bijvoorbeeld:* Nederlanders stammen af van de Bataven.

b *Bijvoorbeeld:* Nederlanders wilden een roemrijk verleden hebben en gebruikten de Bataven, die in opstand waren gekomen.

4   **Tijdvak en begrippen**

1

B, G, E, A, F, H, D, C

2

1 a, d

2 b, c

3

a   2B (*bijvoorbeeld:*) want na de verovering van Griekenland haalden Romeinen er massaal Griekse beelden weg. Zo begon de vermenging van de Griekse en Romeinse cultuur.

b   2B (*bijvoorbeeld:*) want de amfiteaters met de gladiatorengevechten waren elementen van de Grieks-Romeinse cultuur die de Romeinen verspreidden.

c   *Bijvoorbeeld:* Er staat in dat ook de Griekse wetenschap door de Romeinen werd bewonderd en overgenomen.

d   *Bijvoorbeeld:* Het christendom werd de Romeinse staatsgodsdienst en werd daardoor onderdeel van de Grieks-Romeinse cultuur, die in het rijk werd verspreid.

4

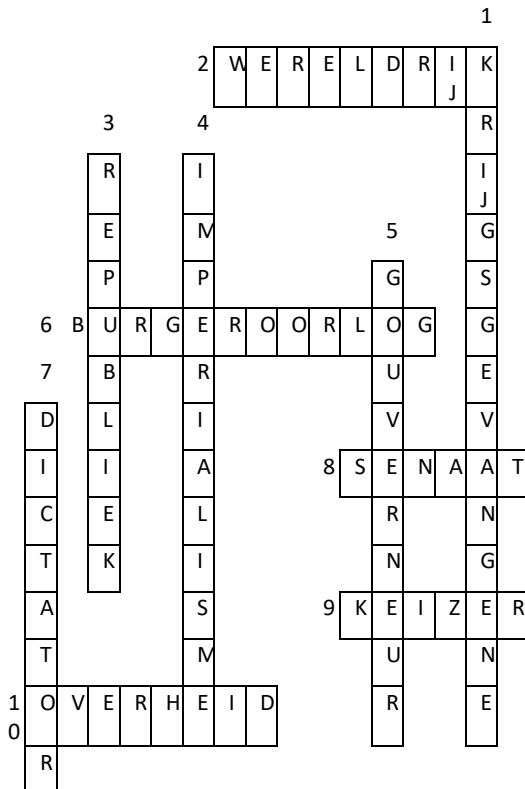
Bijvoorbeeld: Ja / Nee. Mijn vraag is (gedeeltelijk) beantwoord in paragrafen ... en ...

4 Test jezelf

4.1 Van stad tot wereldrijk

1

2

- 1 koning
- 2 senaat
- 3 keizer

3

- 1 gebieden
- 2 generaals
- 3 families
- 4 burgeroorlogen
- 5 vrede
- 6 grenzen

4

C, D

4.2 De Romeinse samenleving

5

- 1 proletariaat

- 2 brood en spelen
- 3 autoriteiten
- 4 gladiator

6

- 1 onjuist
- 2 onjuist
- 3 juist
- 4 onjuist
- 5 juist
- 6 juist

7

A, B, C, D

4.3 De cultuur van het rijk

8

A R O M A N I S E R I N G K I S A O V H
D M U L T I C U L T U R E E L G N H G F
C R M K L A S S I E K L A N T I E K C B
P T T I S T A A T S G O D S D I E N S T
A V R O S T O L E R A N T I E C R M E S

9

1D, 2C, 3A, 4B

10

- 1 geschreven
- 2 Burgers
- 3 onderdanen

4.4 De opkomst van het christendom

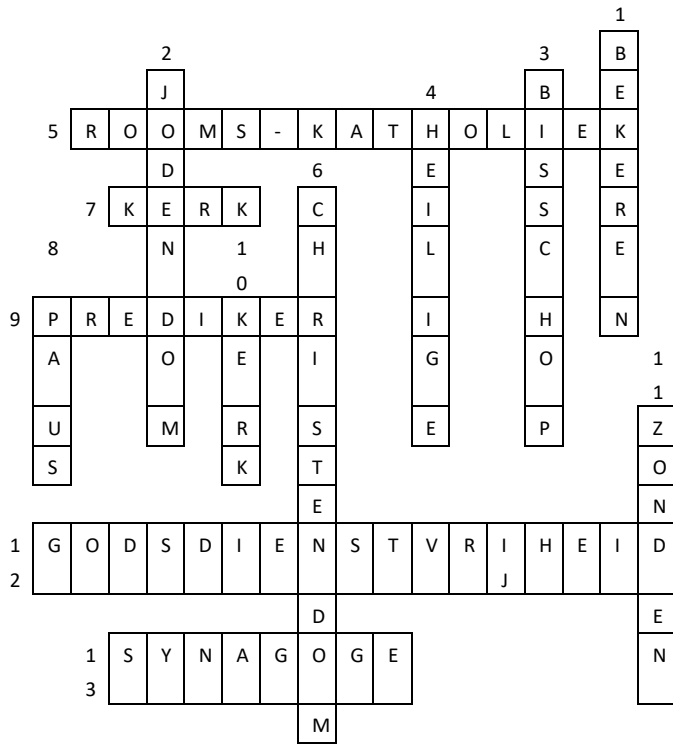
11

D, A, E, B, C

12

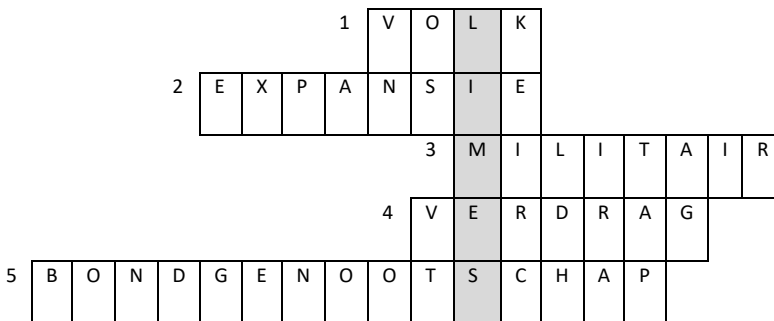
A, D

13

4.5 Romeinen en Germanen

14

15

landbouw, landbouwstedelijke

16

C, D

17

A, D, E, C, B

18

1 F
2 C
3 B, E, H

19 Kenmerkende aspecten

- a** *Bijvoorbeeld:* Bron 25 want het bord gaat over een Romeinse tempel die in Nijmegen stond. Hieraan kun je zien dat Romeinen hun Grieks-Romeinse cultuur naar Nijmegen hadden verspreid.
- b** *Bijvoorbeeld:* Bron 24 want uit de letters X en P kun je opmaken dat het gaat om de helm van een christelijke soldaat bij Nijmegen. In zijn tijd (omstreeks 400) was het christendom de enig toegestane godsdienst in het rijk.

4 Herhaling

4.1 Van stad tot wereldrijk

1

koninkrijk, tot 509 v.C., republiek, 509-27 v.C., keizerrijk, van 27 v.C. (- 476 n.C.)

2

a in Italië vanaf 350 v.C.

b krijgsgevangenen

3

De Carthagers heersten met een sterke vloot over het westen van de Middellandse Zee.

4

a als een staat zijn macht uitbreidt over een groot gebied

b B, D

5

a 1 dictator

2 keizer

b *Bijvoorbeeld:* Door de burgeroorlogen versloeg Octavianus al zijn vijanden en kreeg hij alle macht. Hij stichtte het keizerrijk waarin de senaat geen macht meer had.

6

a *Bijvoorbeeld:* Augustus zorgde met het leger voor rust en orde in het rijk. De tijd van vrede duurde twee eeuwen.

b van Noord-Engeland tot Zuid-Egypte

4.2 De Romeinse samenleving

7

a *Bijvoorbeeld:* In het rijk was veel productie in landbouw en nijverheid en veel handel.

b *Bijvoorbeeld:* 1 Er was vrede in het rijk. 2 Er waren goede wegen. Romeins muntgeld werd overal in het rijk gebruikt.

8

Bijvoorbeeld: 1 rijke bovenlaag, 2 mensen die niet rijk en niet arm waren, 3 proletariaat

9

Bijvoorbeeld: 1 rijke bezitters van veel landbouwgrond, 2 boeren, 3 slaven

10

a *Bijvoorbeeld:* Aan arme mensen, om hen rustig te houden en voor hun eigen populariteit.

b A, B, C

11

a een tiende deel

b *Bijvoorbeeld:* Zij verdienden aan slavenwerk en slavenhandel.

4.3 De cultuur van het rijk

12

a *Bijvoorbeeld:* verschillende godsdiensten, zoals de Romeinse en Egyptische, en talen, zoals Grieks en Latijn.

b Romeinse bouwwerken in het hele rijk

13

a polytheïstisch

b *Bijvoorbeeld:* Ja. Door de verdraagzaamheid leefden mensen met verschillende godsdiensten door elkaar.

c Inwoners van het rijk moesten wel de staatsgoden en de keizer vereren.

14

a *Bijvoorbeeld:* Romeinen namen de Griekse wetenschap over.

b *Bijvoorbeeld:* Aanzienlijke Romeinen leerden Grieks.

c *Bijvoorbeeld:* Romeinen bouwden een aquaduct in Spanje.

15

A, D

4.4 De opkomst van het christendom

16

a monotheïstisch

b *Bijvoorbeeld:* Door de oorlogen en opstanden tegen de Romeinen werden ze verjaagd uit Judea of als slaaf weggevoerd.

17

a 1 na

2 voor

b monotheïstisch

18

B, D, A, C

19

a C, B, D, A

b B, D

4.5 Romeinen en Germanen

20

- a Tussen 58 en 50 v.C.
- b Ze hadden Romeinse soldaten vermoord.

21

- a *Bijvoorbeeld:* Romeinse legers waren in Duitsland door Germanen tegengehouden. De Rijn was goed te verdedigen.
- b *Bijvoorbeeld:* Bataven hielpen de Romeinen met de verdediging van de grens.
- c *Bijvoorbeeld:* Ze hoefden de Romeinen geen belasting te betalen.

22

Bijvoorbeeld: Er ontstond een landbouwstedelijke samenleving met steden, handel en geld. Daardoor gingen mensen voedsel en spullen kopen en verkopen.

23

4 Verdieping

4.1 Van stad tot wereldrijk

1

- a *Bijvoorbeeld:* Ze konden goed organiseren, waren hebzuchtig en wreed.
- b - "Bronzen beelden een ziel te geven," "uit marmer levende gezichten te beitelen," "sterren te duiden," "met een stift hun loop aan de hemel te tekenen"
- *Bijvoorbeeld:* 1 Grieken waren goed in het maken van bronzen en marmeren beelden. 2 Egyptenaren bestudeerden sterren en maakten hemelkaarten.
- c *Bijvoorbeeld:* leiding geven
- d *Bijvoorbeeld:* Oneens. Hij keurde overheersing goed. Daarvoor gebruikte hij feiten (talenten van Grieken en Egyptenaren en de vrede in het Romeinse rijk) en zijn mening (Romeinen hebben de opdracht om te heersen over volken).
- e *Bijvoorbeeld:* Ja. In bronnen 1, 2 en 3 worden veroveringen ook goedgekeurd door Romeinen.

4.2 De Romeinse samenleving

2

- a *Bijvoorbeeld:* Beide zijn rijke Romeinen met een slaaf als begeleider. Lucius kijkt op tegen Paquius Proculus, omdat hij machtig is als ex-stadsbestuurder.
- b *Bijvoorbeeld:* Beiden begeleiden hun heer. Folkrad minacht de andere slaaf die hij verwijft vindt. De ander is neerbuigend naar Folkrad. Hij voelt zich voornamelijk bij zijn meester. Hij vindt Folkrad slecht gekleed en primitief.

4.3 De cultuur van het rijk

3

- a *Bijvoorbeeld:* Volgens de Griek is er in Rome plaats voor alle vreemdelingen en zijn ze welkom. Volgens de Romein is er niet genoeg plaats voor iedereen en zijn vreemdelingen niet welkom.
- b *Bijvoorbeeld:* De stad beloont ondeugden. Rome trekt slechte mensen aan.
- c *Bijvoorbeeld:* De Griek dacht zo omdat hij als vreemdeling Rome bewonderde. De Romein voelde zich als inwoner van Rome bedreigd door vreemdelingen.

4.4 De opkomst van het christendom

4

a

b *Bijvoorbeeld:* Daar waren toen christenen.

5

a *Bijvoorbeeld:* graven en aardewerk

b *Bijvoorbeeld:* 1 In Maastricht waren christenen in de 4e, 5e en 6e eeuw. 2 In die tijd waren er geen christenen in grote delen van Nederland. (3 Er waren toen ook niet-christenen in Maastricht.)

c *Bijvoorbeeld:* Er woonden christenen en niet-christenen in de 4e tot 6e eeuw.

4.5 Romeinen en Germanen

6

a *Bijvoorbeeld:* heuvels in het vlakke land, wegen en een sloot (vroeger een kanaal)

b *Bijvoorbeeld:* scherven van urnen en resten van een tempel

7

a *Bijvoorbeeld:* 1 Vanuit Byzantium werd het christendom verspreid onder Bulgaren, Serven en Russen. 2 Zij namen ook het Griekse alfabet, de architectuur en de kunst over.

(De nieuwe kunst van iconen kwam er tot bloei.)

b *Bijvoorbeeld:* 1 Het Oost-Romeinse rijk bleef bestaan toen het West-Romeinse rijk eindigde. 2 De Grieks-Romeinse cultuur bleef er bestaan. (De officiële taal bleef nog een tijd Latijn.)